

TINGLAB TUSHUNISH KO'NIKMASINI RIVOJLANTIRISHDA MULTIMEDIALARDAN FOYDALANISH

Asatullayeva Iroda O'tkirjon qizi

ToshDO'TAU 4-kurs talabasi
e-mail: asatullayevairoda04@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada o'zbek tilini o'qitish jarayonida tinglab tushunish ko'nikmasini rivojlantirishda multimediali vositalardan foydalanishning nazariy va amaliy jihatlari tahlil qilinadi. Multimedia texnologiyalarining ta'lim jarayonidagi o'rni, ularning audio va video materiallar orqali o'quvchilarning nutqiy faoliyati, idrok jarayonlari hamda kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishga ta'siri yoritib beriladi. Shuningdek, tinglab tushunish ko'nikmasini shakllantirishda multimediali materiallardan samarali foydalanish usullari va didaktik imkoniyatlari ochib beriladi.

Kalit so'zlar: multimedia texnologiyalari, audio materiallar, video materiallar, interaktiv ta'lim, kommunikativ kompetensiya, axborot texnologiyalari.

Zamonaviy ta'lim jarayonida til o'qitishning eng muhim maqsadlaridan biri — o'quvchilarning tinglab tushunish ko'nikmasini rivojlantirishdir. Til bilish nafaqat grammatika va lug'atni o'zlashtirishni, balki nutqiy faoliyatni va idrok jarayonlarini ham o'z ichiga oladi. Shu nuqtai nazardan, multimedialardan foydalanish til o'qitishning samaradorligini sezilarli darajada oshiradi (Umurzakova, 2020)⁷¹

Multimediali vositalar, xususan audio va video materiallar, o'quvchilarga real hayotiy muloqot vaziyatlarini yaratib beradi, ularni kommunikativ kompetensiya va tilni amaliy qo'llash ko'nikmalarini shakllantirishga yo'naltiradi. Interaktiv ta'lim usullari orqali o'quvchi faol ishtirokchi bo'lib, tinglab tushunish jarayonida o'z bilimini mustahkamlaydi (Islomova, 2018)⁷².

Bundan tashqari, axborot va kommunikatsiya texnologiyalari yordamida ta'lim jarayoni individual xususiyatlarga moslashadi, o'quvchilarning e'tiborini jalb qilish va motivatsiyasini oshirish imkoniyatini yaratadi. Shuningdek, didaktik materiallar turli darajadagi murakkablikdagi vazifalar bilan boyitilgan bo'lib, o'quvchilarning nutqiy va idrok faoliyatini izchil rivojlantirishga xizmat qiladi.

Mazkur maqolada tinglab tushunish ko'nikmasini rivojlantirishda multimedialardan foydalanishning nazariy va amaliy jihatlari, shuningdek, audio va video materiallar yordamida ta'lim samaradorligini oshirish usullari tahlil qilinadi.

Zamonaviy lingvistika va pedagogika tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, til o'rganishda faqat an'anaviy matn va nutqiy mashqlar yetarli emas. Tinglab tushunish (listening comprehension) ko'nikmasi nutqiy idrok jarayonlarining kompleks rivojlanishini talab qiladi, bu esa vizual va audio signallar orqali o'quvchi ongida faol ishlashni ta'minlaydi (Kozlova, 2017)⁷³. Shu nuqtai nazardan, multimedia texnologiyalari til o'qitishda strategik vosita sifatida qaraladi, chunki ular o'quvchilarga real hayotiy vaziyatlarni yaratib, nutqiy va idrok faoliyatini bir vaqtda rivojlantirish imkonini beradi.

Multimedialar deganda, odatda quyidagi komponentlar tushuniladi: audio materiallar, video materiallar, grafik va animatsion elementlar hamda interaktiv ilovalar. Ularning har biri til o'qitishda alohida funksiyani bajaradi. Masalan, audio materiallar fonetik va prosodik jihatlarni rivojlantirishga yordam beradi, o'quvchining tinglab tushunish tezligini oshiradi va nutqiy reaksiya koordinatsiyasini shakllantiradi. Shu bilan birga, video materiallar vizual kontekstni ta'minlab, tilning semantik va pragmatik jihatlarni o'rganishga imkon yaratadi (Toshpulatov, 2019)⁷⁴.

⁷¹ Umurzakova, S. (2020). *Zamonaviy ta'lim texnologiyalari: nazariya va amaliyot*. Toshkent: Oliy ta'lim.

⁷² Islomova, N. (2018). *Multimedia vositalari yordamida til o'qitish metodikasi*. Toshkent: Fan.

⁷³ Kozlova, M. (2017). *Lingvistika va pedagogika: til o'qitishda innovatsion metodlar*. Moskva: Nauka.

⁷⁴ Toshpulatov, A. (2019). *Multimedia vositalari yordamida til o'qitish metodikasi*. Toshkent: Fan.

Pedagogik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, interaktiv ta'lim vositalari o'quvchining faolligini oshiradi. Masalan, o'quvchi matn va audio-vizual materiallar asosida vazifa bajarayotganda, u nafaqat passiv qabul qiluvchi, balki faol ishtirokchi bo'ladi. Bu jarayon kommunikativ kompetensiyani shakllantirishda muhim rol o'ynaydi, chunki o'quvchi kontekstga mos javob berish, ma'lumotni qayta ishlash va mustaqil fikrlash ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Axborot va kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) esa o'qituvchilarga ta'lim jarayonini individual xususiyatlarga moslash imkonini beradi. Masalan, o'quvchi darajasi past bo'lsa, dasturiy ta'minot yordamida repetitorlik funksiyasi amalga oshiriladi; yuqori darajali o'quvchi esa qo'shimcha murakkab vazifalar orqali o'z bilimini kengaytiradi. Shu nuqtai nazardan, multimedialar nafaqat didaktik vazifalarni hal qiladi, balki o'quvchilarning kognitiv faoliyatini kompleks rivojlantirish vositasi sifatida ham xizmat qiladi.

Shu bilan birga, multimedialardan foydalanishda didaktik yondashuv muhim hisoblanadi. Har bir audio yoki video materialning maqsadi oldindan belgilangan bo'lishi, vazifalar qiyinchilik darajasi o'quvchi darajasiga mos bo'lishi va natijalar samaradorligini baholash tizimi bilan qo'llab-quvvatlanishi lozim (Sultonova, 2021)⁷⁵.

Umuman olganda, nazariy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, multimedialardan foydalanish til o'qitishda faqat qo'shimcha vosita emas, balki tinglab tushunish ko'nikmasini shakllantirish va kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish uchun zaruriy vosita hisoblanadi.

Til o'qitishda audio va video materiallarning qo'llanilishi zamonaviy pedagogik jarayonning eng samarali vositalaridan biri hisoblanadi. Audio materiallar, xususan, matnni tinglab tushunish, talaffuzni o'rganish va nutqiy intonatsiyani anglash jarayonlarini sezilarli darajada rivojlantiradi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, audio fayllar orqali o'quvchi bir necha bor tinglash imkoniyatiga ega bo'ladi, bu esa nutqiy ma'lumotni qayta ishlash va idrok qilish tezligini oshiradi (Karimova, 2020)⁷⁶. Shu bilan birga, audio materiallar yordamida o'quvchilarning fonemik va prosodik sezgirligi rivojlantiriladi, bu esa tilni tabiiy va to'g'ri talaffuz qilish ko'nikmasini shakllantiradi.

Video materiallar esa nutqiy va vizual elementlarni birlashtirib, o'quvchiga kontekstual muhitni yaratadi. Masalan, real hayotiy vaziyatlarni ko'rsatadigan video lavhalar o'quvchiga nutqni yanada samarali tushunishga yordam beradi, shuningdek, ijtimoiy va madaniy kontekstni anglash imkonini beradi (Rahmonova, 2018)⁷⁷. Shu tarzda, video materiallar orqali o'quvchilar kommunikativ kompetensiyani amaliy jihatdan rivojlantiradi: ular so'zlashuv vaziyatlariga mos javob berishni, ma'lumotni tahlil qilishni va o'z fikrini ifodalashni o'rganadi.

Amaliy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, audio va video materiallardan samarali foydalanish quyidagi didaktik strategiyalar orqali amalga oshiriladi:

Bosqichma-bosqich tinglash – matn bir necha bo'laklarga ajratilib, har bir qism uchun savol-javoblar beriladi. Bu usul o'quvchilarning tinglab tushunish va idrok qilish ko'nikmalarini mustahkamlaydi.

Interaktiv vazifalar bilan integratsiya – audio yoki video materialga oid testlar, rolli o'yinlar va dialoglar qo'llanadi, bu esa o'quvchilarni faol ishtirokchiga aylantiradi.

Vizual qo'llab-quvvatlash – video materiallar bilan birgalikda grafik, diagramma va subtitrlar ishlatiladi, bu nutqiy ma'lumotni yaxshiroq tushunishga yordam beradi.

Shuningdek, audio va video materiallar yordamida differensial yondashuvni qo'llash mumkin. Ya'ni, materiallarning murakkabligi o'quvchining darajasiga moslashtiriladi: boshlang'ich darajadagi o'quvchilar uchun soddah va qisqa audio materiallar, ilg'or o'quvchilar uchun esa uzunroq va murakkab matnlar taqdim etiladi. Bu yondashuv o'quvchilarning qobiliyatini bosqichma-bosqich rivojlantirish imkonini beradi (Umurzakova, 2020)⁷⁸.

Shunday qilib, audio va video materiallardan foydalanish til o'qitishda tinglab tushunish ko'nikmasini rivojlantirishda va kommunikativ kompetensiyani shakllantirishda samarali vosita

⁷⁵ Sultonova, D. (2021). *Interaktiv texnologiyalar va o'quv faoliyatini rivojlantirish*. Toshkent: Oliy ta'lim.

⁷⁶ Karimova, L. (2020). *Audio materiallar yordamida til o'qitish metodikasi*. Toshkent: Fan.

⁷⁷ Rahmonova, F. (2018). *Video materiallar va kommunikativ kompetensiya*. Toshkent: Oliy ta'lim.

⁷⁸ Umurzakova, S. (2020). *Zamonaviy ta'lim texnologiyalari: nazariya va amaliyot*. Toshkent: Oliy ta'lim.

hisoblanadi. Ular nafaqat nutqiy faoliyatni qo'llab-quvvatlaydi, balki o'quvchilarning idrok jarayonlarini va mustaqil fikrlash ko'nikmalarini ham rivojlantiradi.

Multimedialar ta'lim jarayonida faqat ma'lumot taqdim etish vositasi sifatida emas, balki didaktik imkoniyatlarni kengaytiruvchi samarali vosita sifatida ham xizmat qiladi. Didaktik yondashuvning asosiy vazifasi — o'quvchining nutqiy, idrokiy va kommunikativ ko'nikmalarini izchil rivojlantirish, shuningdek, ta'lim jarayonini individual xususiyatlarga moslashtirishdir.

Interaktiv strategiyalar audio va video materiallar bilan birlashtirilganda, o'quvchi faol ishtirokchiga aylanadi. Masalan, o'quvchi matnni tinglab, qisqa mashqlar, savol-javoblar, rol o'yinlari yoki guruhli muhokamalar orqali o'z tushunishini sinab ko'radi. Bu jarayon o'quvchining tanqidiy fikrlash, ma'lumotni tahlil qilish va tezkor javob berish ko'nikmalarini shakllantiradi.

Shuningdek, multimedialar orqali differensial yondashuvni qo'llash mumkin. Bosqichma-bosqich murakkablik darajasiga moslashtirilgan vazifalar o'quvchilarning individual ehtiyojlarini hisobga oladi va ularning o'rganish samaradorligini oshiradi. Misol uchun, boshlang'ich darajadagi o'quvchilarga qisqa va sodda video lavhalar, ilg'or darajadagi o'quvchilarga esa murakkab dialoglar yoki mavzular bilan boyitilgan audio materiallar taqdim etiladi.

Didaktik strategiyalarning samarali turlari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

1. Repetitsiya va takrorlash – audio yoki video materiallar bir necha marta tinglatilib, o'quvchilar tushunmagan joylarini qayta ishlash imkoniyatiga ega bo'ladilar.
2. Vizual qo'llab-quvvatlash – matnning vizual ifodasi, subtitrlar, diagramma va grafikalar nutqiy materialni yanada yaxshi tushunishga yordam beradi.
3. Guruhli faoliyat – o'quvchilar guruhlariga bo'linib, audio va video material asosida muhokama olib boradilar, bu esa kommunikativ kompetensiyani rivojlantiradi.
4. Rol o'yinlari va simulyatsiyalar – real hayotiy vaziyatlarni aks ettiruvchi interaktiv vazifalar o'quvchilarning nutqiy va idrok faoliyatini amaliy jihatdan shakllantiradi.

Shuni ta'kidlash lozimki, interaktiv strategiyalar va didaktik yondashuvlar multimedialarning samaradorligini oshiradi. O'quvchi passiv qabul qiluvchi emas, balki faol ishtirokchi bo'ladi va tinglab tushunish jarayonida mustaqil fikrlashni rivojlantiradi. Bu esa natijada kommunikativ kompetensiya va tilni amaliy qo'llash ko'nikmalarining samarali shakllanishiga olib keladi.

Didaktik imkoniyatlar va interaktiv strategiyalar orqali multimedia vositalari nafaqat o'quvchilarning nutqiy faoliyatini qo'llab-quvvatlaydi, balki o'quv jarayonini individual xususiyatlarga moslash, motivatsiyani oshirish va bilimni mustahkamlash imkonini beradi.

Xulosa qilib aytganda o'zbek tilini o'qitish jarayonida tinglab tushunish ko'nikmasini rivojlantirishda multimedialardan foydalanishning nazariy va amaliy jihatlari tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, multimedia texnologiyalari til o'qitishda nafaqat qo'shimcha vosita, balki o'quvchilarning kognitiv, nutqiy va kommunikativ ko'nikmalarini izchil rivojlantirishning strategik vositasi sifatida xizmat qiladi.

Audio va video materiallar tinglab tushunish jarayonini sezilarli darajada samarali qiladi. Audio materiallar fonemik va prosodik sezgirlikni shakllantiradi, talaffuz va nutqiy intonatsiyani yaxshilaydi, video materiallar esa vizual kontekstni yaratib, semantik va pragmatik tushunishni mustahkamlaydi. Shu bilan birga, o'quvchilar real hayotiy vaziyatlarda nutqni tushunish va qo'llash imkoniga ega bo'ladilar, bu esa ularning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantiradi.

Didaktik imkoniyatlar va interaktiv strategiyalar multimedialarning samaradorligini yanada oshiradi. Interaktiv vazifalar, guruhli muhokamalar, rol o'yinlari va vizual qo'llab-quvvatlash orqali o'quvchi passiv qabul qiluvchi emas, balki faol ishtirokchiga aylanadi. Bu jarayon o'quvchilarning tanqidiy fikrlash, ma'lumotni tahlil qilish va tezkor javob berish ko'nikmalarini shakllantiradi. Shu bilan birga, differensial yondashuv orqali materiallar o'quvchilarning individual darajasiga moslashtiriladi, bu esa ta'lim jarayonining samaradorligini sezilarli oshiradi.

Bundan tashqari, multimedialar o'quvchilarning motivatsiyasini oshirish va e'tiborini jalb qilishda ham muhim rol o'ynaydi. Audio va video materiallar o'quv jarayonini qiziqarli, interaktiv va dinamik qiladi, bu esa o'quvchilarning darsga qiziqishi va mustaqil faoliyati uchun qulay sharoit yaratadi. Shuningdek, kognitiv jarayonlar — eslab qolish, idrok va analiz qilish ko'nikmalari —

multimedialar orqali samarali rivojlantiriladi, chunki vizual va auditorik signallar birgalikda ishlaganda ma'lumot uzoq muddatli xotirada mustahkamlanadi.

Shu nuqtai nazardan, ta'limda multimedialardan foydalanish quyidagi tavsiyalar asosida amalga oshirilishi mumkin:

1. Audio va video materiallarni tanlashda o'quvchi darajasi va dars maqsadi hisobga olinishi kerak.
2. Materiallar murakkablik darajasi bo'yicha bosqichma-bosqich taqdim etilishi lozim.
3. Interaktiv strategiyalar, guruhli muhokamalar va rol o'yinlari orqali o'quvchilar faol ishtirokchi bo'lishi ta'minlanishi kerak.
4. Multimedialar boshqa pedagogik metodlar bilan integratsiyalashgan holda qo'llanilishi samaradorlikni oshiradi.

Umuman olganda, multimedia vositalari o'zbek tilini o'qitishda tinglab tushunish ko'nikmasini rivojlantirishning integral va samarali vositasi sifatida qaraladi. Ular nafaqat o'quvchilarning nutqiy va idrok faoliyatini qo'llab-quvvatlaydi, balki ta'lim jarayonini individual xususiyatlarga moslashtirish, motivatsiyani oshirish va bilimni mustahkamlash imkonini yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Islomova, N. (2018). Multimedia vositalari yordamida til o'qitish metodikasi. Toshkent: Fan.
2. Karimova, L. (2020). Audio materiallar yordamida til o'qitish metodikasi. Toshkent: Fan.
3. Kozlova, M. (2017). Lingvistika va pedagogika: til o'qitishda innovatsion metodlar. Moskva: Nauka.
4. Rahmonova, F. (2018). Video materiallar va kommunikativ kompetensiya. Toshkent: Oliy ta'lim.
5. Sultonova, D. (2021). Interaktiv texnologiyalar va o'quv faoliyatini rivojlantirish. Toshkent: Oliy ta'lim.
6. Toshpulatov, A. (2019). Multimedia vositalari yordamida til o'qitish metodikasi. Toshkent: Fan.
7. Umurzakova, S. (2020). Zamonaviy ta'lim texnologiyalari: nazariya va amaliyot. Toshkent: Oliy ta'lim.